

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3673-17>. 5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122. 6. Павелко А. В. Організаційно-правові засади державного управління системою безпеки на футбольних заходах [Електронний ресурс] / А. В. Павелко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/4/07.pdf>. 7. Серёгин А. В. Внеколлективное поведение и общественный порядок. Организационно-правовые и социально-психологические факторы : учеб. пособие / А. В. Серёгин ; науч. ред. К. К. Платонов. – М., 1980. – 133 с.

Надійшла до редколегії 13.09.2011

Охарактеризованы тактические действия работников органов внутренних дел в случае осложнения оперативной обстановки во время проведения в Украине финальной части Чемпионата Европы 2012 года по футболу. Исследована деятельность работников органов внутренних дел по направлениям: тактические действия по локализации и ликвидации опасных по содержанию ситуаций; тактические действия по применению отдельных видов мер административного принуждения; тактические действия по применению специальных средств слезоточивого действия.

The tactic actions of law enforcement officers in case of complication of operative conditions during the final of European Championship of 2012 of football in Ukraine are described. The activity of law enforcement officers is investigated in the directions: tactical actions of localization and liquidation the dangerous situations, tactical actions of using the certain types of measures of administrative compulsion, tactical actions of using the special means of teary action.

УДК [343.148:658.62](477)

О. П. Снігерьев, І. А. Петрова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ У СУДІ

Визначено загальні підходи щодо провадження судово-товарознавчих експертиз у цивільному та кримінальному судочинстві, які дозволять отримати якісніші висновки експертів-товарознавців та підвищити їх доказову базу.

Характерною рисою сучасного суспільства є розвиток широкого кола господарських відносин, які регулюються нормами права та передбачають взаємну юридичну та економічну відповідальність суб'єктів цих відносин. Основою держави розвинених країн є правосуддя, а підкорення закону являє собою фундамент, на якому ця держава базується. Основою цивілізованої держави є правосуддя. Саме підкорення закону, цей фундамент, ідея спонукає суспільство до єднання. Сьогодні це є вкрай важливим для України. Влада має постійно дбати про суд і правосуддя, оскільки верховенство права і незалежність

© Снігерьев О. П.,
Петрова І. А., 2011

суду дає населенню держави захищеність і справедливість. Для доведення істини та вирішення спорів суд використовує різні докази, одним із яких є висновок експерта. У сучасних умовах розвитку економічних відносин подібний доказ може бути отриманий при призначенні судово-товарознавчої експертизи споживчих товарів, особливістю якої є величезне різноманіття об'єктів дослідження. Актуальним є те, що дослідження об'єктів, які належать до різних груп товарів, має свою специфіку, а також особливості провадження у господарському, цивільному та кримінальному судочинстві.

Метою статті є визначення загальних підходів щодо провадження судово-товарознавчих експертиз у цивільному та кримінальному судочинстві, що дозволить отримати якісніші висновки та підвищити їх доказову базу.

Одним із найпоширеніших видів суспільних відносин в Україні є господарські відносини, що виникають та існують у процесі здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. У господарських відносинах правосуддя найчастіше здійснюється господарським судом, який може порушувати справи за позовними заявами. Господарський процесуальний кодекс не наділяє господарський суд правом порушувати справу з власної ініціативи [1]. Питання, за якими виникає спір між суб'єктами господарювання часто потребують оцінки майна, яка проводиться фахівцями-товарознавцями.

До складу учасників судового розгляду входять: сторони (позивачі та відповідачі), треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом України, зокрема судові експерти, перекладачі, посадові особи чи інші представники підприємств, організацій, державних чи інших органів, коли їх викликано для надання пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Оскільки до складу учасників судового процесу входить експерт-товарознавець, то він, коли бере у ньому участь, зобов'язаний за ухвалою суду з'явитись на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених йому питань. Судовий експерт-товарознавець має право відмовитись від давання висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку. Судово-товарознавчу експертизу у справі господарський суд призначає ухвалою.

При призначенні судово-товарознавчої експертизи та виборі експерта сторони і прокурор, який бере участь у судовому про-

цесі, мають право заявити відвід судовому експерту-товарознавцю, якщо він особисто, прямо чи побічно заінтересований в результаті розгляду справи, якщо він є родичем осіб, що беруть участь в судовому процесі, а також з мотивів його некомпетентності. Питання про відвід вирішуються суддею, який з цього приводу виносить ухвалу [1]. Згідно із Законом України «Про судову експертизу» судових експертів можна залучати із державних спеціалізованих установ і відомчих служб, які ним визначені і здійснюють судово-експертну діяльність, а також із числа осіб, яким надано право здійснювати її на підприємницьких засадах та громадян за разовими договорами. У випадках призначення судово-товарознавчої експертизи у господарських судах як експерти-товарознавці часто залучаються оцінювачі майна та приватні особи, що мають відповідну фахову підготовку. Це пов'язано із великою розмаїтістю споживчих товарів, які необхідно досліджувати і не завжди представляється можливим призначити для виконання такої експертизи судового експерта-товарознавця.

Особа набуває права та несе обов'язки експерта тільки після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність. Тільки за таких умов висновок експерта-товарознавця набуває доказової сили. Невиконання цих вимог унеможливорює використання висновку судово-товарознавчої експертизи як доказу у справі. Тому не можуть розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи акти ревізії, висновки спеціалістів, навіть якщо вони були надані на запит суду, адвоката, сторони. За необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена судово-товарознавча експертиза, яка вважається первинною.

У процесі судового розгляду справи кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Такі докази подаються сторонами та іншими учасниками судового процесу. Доказами у справі вважаються будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. Такі дані встановлюються рядом засобів, а саме: письмовими та речовими доказами; висновками судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Для правильного вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, важливе значення має розподіл між сторонами

обов'язку доказування (визначення, які юридичні факти повинен довести позивач або відповідач). Так, вирішуючи спори, пов'язані з недостачами при прийманні товарів, господарські суди не розмежовують такі поняття, як відсутність вини відповідача та недоведення факту недостачі. Для правильного визначення причини, з якої відповідач (постачальник) звільняється від відповідальності за недостачу, звертають увагу на наступне. За наявності в приймальних документах недоліків, через які документи позбавлено доказової сили (наприклад, відсутність обов'язкових реквізитів, виправлення тексту, відсутність або підробка підписів та печаток тощо), слід вважати недоведеним факт недостачі, а не вину вантажовідправника [2; 3].

Господарський суд приймає тільки ті докази, які мають значення для справи. Причому обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. При цьому факти, встановлені рішенням господарського суду під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, у яких беруть участь ті самі сторони. Водночас для господарського суду є обов'язковими вироки суду з кримінальної справи та рішення суду з цивільної справи, що набрали законної сили, і мають значення для вирішення спору.

Письмовими доказами є документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Речовими доказами є предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору. Якщо подані сторонами докази є недостатніми, господарський суд зобов'язаний витребувати від підприємства або організації, незалежно від їх участі у справі, документи і матеріали, що необхідні для вирішення спору та подання засвідчених копій цих позовів.

Для роз'яснення питань, що виникають під час вирішення господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судово-товарознавчу експертизу. Судово-товарознавча експертиза являє собою дослідження експертом на основі товарознавчих знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні суду. Учасники судового процесу мають право пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом-товарознавцем. Остаточне коло цих питань встановлюється господарським судом в ухвалі про призначення судово-товарознавчої експертизи [1]. Чинне законодавство не дає права суду відмовити у призначенні судово-товарознавчої експертизи, про яку клопочуться

учасники судового процесу, через те, що у складі суду є особи, які мають достатні для з'ясування відповідних питань спеціальні знання у галузі товарознавства. Причому висновок спеціаліста, наданий без відповідного доручення суду, не може оцінюватись як висновок експерта в процесуальному розумінні (як належний доказ у справі) [4].

Висновок судово-товарознавчої експертизи у господарському суді повинен містити докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті них висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені цим судом питання. Він подається господарському суду в письмовій формі, і копія його надсилається сторонам. Коли висновок судово-товарознавчої експертизи є недостатньо зрозумілим або неповним, господарський суд може призначити додаткову судово-товарознавчу експертизу, а за необхідності – повторну експертизу, і доручити її проведення іншому судовому експерту-товарознавцю. Відхилення господарським судом висновку судово-товарознавчої експертизи повинно бути мотивованим у рішенні. При оцінці висновку експерта-товарознавця суд повинен виходити з того, що цей висновок не має задалегідь встановленої сили і переваг щодо інших доказів [1].

Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин в їх сукупності, керуючись законом. Причому визнання однією стороною фактичних даних і обставин, якими інша сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення, для господарського суду не є обов'язковим. Навіть перегляд рішення за новоявленими обставинами не означає обов'язкового скасування чи зміни рішення, що переглядається. Часто результат перегляду рішення впливає з оцінки нових доказів, зібраних у справі та отриманих у результаті експертного дослідження судовим експертом-товарознавцем за призначеною судово-товарознавчою експертизою. Тому висновок експерта-товарознавця має бути викладений зрозуміло, містити обґрунтовані, чіткі формулювання та містити повні відповіді на всі поставлені перед експертом-товарознавцем питання.

Практика роботи господарських судів свідчить, що їхні рішення мають ґрунтуватись лише на тих доказах, які були предметом дослідження і оцінки судом. Відхиляючи будь-які доводи сторін чи спростовуючи подані стороною докази, суди повинні у мотивувальній частині рішення навести правове обґрунтування і ті доведені фактичні обставини, з огляду на які ці доводи або докази не взято до уваги. Неповне з'ясування об-

ставин, що мають значення для справи, тягне за собою скасування рішення.

У порядку цивільного судочинства суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Правила цивільного судочинства багато в чому схожі з правилами господарського судочинства [5; 6].

Учасниками цивільного процесу є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб, секретар судового процесу, судовий розпорядник, свідки, експерти, перекладачі, спеціалісти, особи, які надають правову допомогу. Експерт-товарознавець, який бере участь у справі, має право знайомитись з матеріалами справи, брати участь у судових засіданнях та дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, заявляти клопотання та відводи, давати суду усні пояснення тощо. Виклик до суду здійснюється судовою повісткою про виклик та судовою повісткою-повідомленням. Судова повістка про виклик у суд надсилається особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам.

Доказами у цивільному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Такі дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, висновків експертів тощо. Кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Усі докази повинні бути належними, тобто містити інформацію, що стосується предмета доказування. Доказуванню підлягають обставини, що мають значення для ухвалення рішення у справі і щодо яких у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, виникає спір [6].

Сторони зобов'язані подати свої докази чи повідомити про них суд до або під час попереднього судового засідання у справі. У випадках, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є труднощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази. Речові та письмові докази, які не можна доставити у суд, оглядаються за їх місцезнаходженням. Речові докази після огляду та дослідження їх судом повертаються особам, від яких вони були одержані, якщо

останні заявили про це клопотання і якщо його задоволення можливе без шкоди для розгляду справи.

Для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі товарознавства, суд призначає судово-товарознавчу експертизу за заявою осіб, що беруть участь у справі. Особи, які беруть участь у справі, мають право подати до суду питання, на які потрібна відповідь експерта-товарознавця. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначається судом. При цьому суд має мотивувати відхилення питань осіб, які беруть участь у справі. Судово-товарознавча експертиза призначається спеціальною ухвалою суду. Якщо цього вимагають особливі обставини справи, суд може заслухати експерта-товарознавця щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, проінструктувати його про доручене завдання і за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо сформульованих питань.

Судово-товарознавча експертиза проводиться у суді або поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду. Прикладом може бути судово-товарознавча експертиза визначення вартості майна (меблі, побутова техніка і т. ін.) при розлученні для вирішення питання щодо його розподілу між сторонами. Експерт-товарознавець дає свій мотивований висновок у письмовій формі. Цей висновок приєднується до матеріалів справи. Суд має право за заявою осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи запропонувати експерту-товарознавцю дати усне пояснення свого висновку, яке заноситься до журналу судового засідання. Бувають випадки, коли експерт-товарознавець під час проведення експертних досліджень встановлює обставини, з приводу яких йому не були поставлені питання. За таких умов він має право включити до висновку власні міркування про ці обставини.

Предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Для встановлення у судовому засіданні фактів досліджуються показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів-товарознавців [6].

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення основними видами економічних правопорушень, щодо яких можуть призначатись судово-товарознавчі експертизи, є: порушення порядку проведення розрахунків (ст. 155-1); обман покупця чи замовника (ст. 155-2); порушення законодавства про захист прав споживачів (ст. 156-1); порушення

правил торгівлі на ринках (ст. 159); недобросовісна конкуренція (164-3) тощо [7]. З урахуванням різноманітності і специфіки економічних адміністративних правопорушень адміністративна відповідальність встановлюється не тільки цим Кодексом, але й іншими нормативно-правовими актами. Провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності та норм адміністративного процесуального права [8]. Про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженою на те посадовою особою або представником громадської організації. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі.

Доказами в справі про адміністративне правопорушення та в адміністративному судочинстві в цілому є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративні правопорушення, поясненнями особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта (у тому числі і за судово-товарознавчою експертизою), речовими доказами, показаннями технічних приладів, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм, стандартів, що стосуються господарської діяльності, протоколом про вилучення речей і документів тощо [4; 8].

Докази надають суду особи, які беруть участь у справі. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати докази, то вона повинна зазначити причини, через які ці докази не можуть бути надані, та повідомити, де вони знаходяться чи можуть знаходитись. Суд в цьому випадку витребує необхідні докази.

Суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. Також суд може збирати необхідні докази з власної ініціативи. Суд, який розглядає справу, у разі потреби збирання доказів за межами своєї територіальної підсудності доручає відповідному адміністративному суду провести певні процесуальні дії щодо збору доказів.

Особи, які беруть участь у справі та обґрунтовано вважають, що надання потрібних доказів стане згодом неможливим або ускладненим, мають право просити суд забезпечити ці докази. Забезпечення доказів може також здійснюватись за заявою заінтересованої особи до відкриття впровадження у справі. Суд забезпечує докази шляхом допиту свідків, призначення експертизи (у тому числі і судово-товарознавчої), витребування та огляду письмових та речових доказів, у тому числі за місцем їх знаходження [8].

Заява про забезпечення доказів подається до суду, який розглядає справу, а якщо провадження ще не відкрито – до місцевого адміністративного суду, на території якого можуть бути вчинені дії щодо забезпечення доказів. У цій заяві повинні бути зазначені докази, які необхідно забезпечити; обставини, які свідчать про те, що надання потрібних доказів може стати неможливим або ускладненим, а також справа, для якої потрібні ці докази, або з якою метою потрібно їх забезпечити.

Заява про забезпечення доказів розглядається судом протягом п'яти днів після її надходження з повідомленням про це сторін та інших осіб, що беруть участь у справі. У разі обґрунтованої вимоги особи, яка подала заяву про забезпечення доказів, а також якщо не можна встановити, до кого може бути згодом висунуто вимоги, ця заява розглядається судом невідкладно лише за участю особи, яка подала заяву. Питання про забезпечення доказів вирішується ухвалою, яку може бути оскаржено. Однак оскарження ухвали не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи.

У сучасному світі існування та прогресивний розвиток України як суверенної держави значною мірою залежить від цілеспрямованої політики щодо захисту її національної безпеки. Не випадково ст. 17 Конституції України проголошує, що забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. На жаль, радикальні ринкові реформи, пов'язані зі становленням в Україні ринкових відносин, призвели до зростання кількості правопорушень в економічній сфері та криміналізації суспільства в цілому. Вся кримінальна економіка побудована на порушенні вимог чинного законодавства.

З точки зору юридичної теорії, економічні правопорушення розмежовуються на адміністративні проступки та кримінальні злочини, що визначає ту чи іншу міру відповідальності. Якщо протиправні діяння власників передбачають кримінальну відповідальність, вона визначається винятково Кримінальним кодексом України. Основними видами подібних правопорушень, за які відповідно до Кримінального кодексу України настає кримінальна відповідальність, є: контрабанда (ст. 201); зайняття

забороненими видами господарської діяльності (ст. 203); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204); обман покупців та замовників (ст. 225); фальсифікація засобів вимірювання (ст. 226); випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст. 227); незаконне використання товарного знака (ст. 229) [9].

Остаточна юридична оцінка економічних правопорушень покладається на систему кримінального судочинства України. Воно являє собою діяльність органів дізнання, слідства, прокуратури, суду з порушення, розслідування і судового розгляду справ, а також з вирішення суддею питань, пов'язаних з виконанням вироку. Порядок здійснення кримінального судочинства визначається Кримінально-процесуальним кодексом України. Притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється у суворо передбаченій процесуальній формі. Ніхто не може бути притягнутий як обвинувачений не інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом [10]. При проведенні досудового слідства і розгляду кримінальної справи у суді підлягають доказуванню:

- подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);
- винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину;
- обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання;
- характер і розмір шкоди, завданої злочиним.

Доказами у кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. У кримінальному судочинстві ці дані встановлюються показаннями свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Для отримання висновку експерта-товарознавця призначається судово-товарознавча експертиза, в ході проведення якої досліджуються як речові докази, так і документи. Речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, цінності та інші речі, отримані злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і

виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності.

Джерелом доказів можуть бути і документи, якщо в них викладені або засвідчені обставини, що мають значення для справи. Найпоширенішими видами документальних доказів у кримінальному провадженні з економічних злочинів, які досліджує експерт-товарознавець, є первинні документи, записи в облікових регістрах, форми звітності, товарно-супровідні документи, сертифікати, накладні, рахунки тощо. У випадках, коли документи були знаряддям злочину (фальсифікована накладка, за якою були отримані), зберегли на собі сліди злочину (акт інвентаризації, в якому зафіксовано нестачу цінностей) або були предметом злочину (акцизні марки), вони є також речовими доказами і можуть досліджуватись експертом-товарознавцем [4].

Особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд у справах, які перебувають у їх провадженні, вправі викликати в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом, будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експерта-товарознавця для давання висновку з судово-товарознавчої експертизи; вимагати від підприємств, установ, посадових осіб, громадян тощо пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, інвентаризації, комплексних перевірок; вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю. Виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ і організацій [3; 4].

Докази та об'єкти, за якими призначається судово-товарознавча експертиза, можуть бути подані всіма учасниками судового процесу. Слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі. Кримінально-процесуальний кодекс України встановлює такі умови визнання доказів припустимими [10]:

- доказ має бути отриманим належним суб'єктом, правомочним з даної справи проводити процесуальні дії, у ході яких отримано доказ;
- фактичні дані мають бути отримані тільки з джерел, передбачених процесуальним законодавством;
- доказ повинен бути отриманим з урахуванням правил проведення процесуальної дії, у ході якої отримано доказ;
- при одержанні доказу мають бути дотримані всі можливі вимоги закону з фіксування ходу і результату слідчої дії.

Попередній розгляд справи здійснюється суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. Про день попереднього розгляду справи повідомляються також інші учасники процесу, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи. За наявності достатніх підстав для розгляду справи в судовому засіданні суддя, не вирішуючи наперед питання про винуватість, виносить постанову про призначення справи до судового розгляду. Справа повинна бути призначена до розгляду в суді не пізніше десяти діб, а у випадках складності справи – не пізніше двадцяти діб з дня попереднього її розгляду.

Суд першої інстанції при розгляді справи повинен безпосередньо дослідити докази в справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів (у випадку призначення судово-товарознавчої експертизи допитують фахівця, що був призначений експертом, найчастіше це експерт-товарознавець), оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи.

На підставі вищенаведеного можна дійти наступних висновків. Для роз'яснення питань, які виникають під час розгляду кримінальних чи цивільних справ або господарського спору суд може призначати судово-товарознавчу експертизу, завдання якої залежить від мети дослідження та обставин справи. Особливістю призначення судово-товарознавчої експертизи в суді є формулювання питання експерту-товарознавцю (на дослідження можуть направлятись споживчі товари різних груп) та вибір експерта для проведення експертизи (експерт має бути фахівцем саме з цієї групи товарів). Висновок такої експертизи повинен містити докладний опис проведених досліджень, зроблені у результаті них висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені питання, що забезпечується відповідною підготовкою експерта, його незалежністю та можливістю ініціативи під час проведення дослідження.

Список літератури: 1. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56. 2. Леханова Е. С. О научных основах судебно-экономических экспертиз / Е. С. Леханова // Эксперт-криминалист. – 2008. – № 3. – С. 40–42. 3. Понікаров В. Д. Порядок судового захисту економічних інтересів : навч.-практ. вид. / В. Д. Понікаров, І. В. Ялдин, М. В. Стаматіна, Д. В. Назаренко. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2009. – 232 с. 4. Правове забезпечення господарської діяльності / за ред. проф. В. Д. Понікарова. – Х. : ФО-П Шейніна О. В., 2009. – 343 с. 5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. 6. Цивільний процесуальний кодекс України. – Х. : Одисей, 2008. – 192 с. 7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х. : Одисей, 2002. – 230 с. 8. Кодекс адміністративного судочинства України. – К. : Право, 2005. – 116 с. 9. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. –

№ 25–26. – Ст. 131. **10.** Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1962. – № 2. – Ст. 15. – Із змінами і доповненнями.

Надійшла до редколегії 22.08.2011

Определены общие подходы производства судебно-товароведческих экспертиз в гражданском и уголовном судопроизводстве, которые позволят получить более качественные заключения экспертов-товароведов и повысят их доказательную базу.

The general approaches of providing the judicial-merchandizing expertises in civil and criminal legal proceedings are defined that will allow to obtain more qualitative conclusions of the experts-commodities and will increase the evidence base.

УДК 343.98(477)

Р. Л. Степанюк

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Запропоновано криміналістичну класифікацію осіб, що вчиняють злочини в бюджетній сфері України. Зокрема, за ознаками професійного становища виділено осіб, уповноважених на розпорядження бюджетними коштами, іншим державним або комунальним майном, і підприємців. Залежно від мотивів злочинної поведінки виокремлено корисливих і непрофесійних злочинців, а також їх окремі типи (розкрадачі, хабарники, шахраї тощо).

Захист бюджетних коштів від протиправних посягань знаходиться серед пріоритетів роботи правоохоронних органів України. Тому розроблення ефективних науково-обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері, є важливим науковим завданням. У криміналістичних характеристиках окремих видів і груп злочинів значне місце займають відомості про типові ознаки особи злочинця.

В останній період вчені розглядали кримінально-правові ознаки суб'єктів окремих видів злочинів проти бюджетної системи (П. П. Андрушко, Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, В. О. Навроцький та ін.), кримінологічні аспекти особи злочинця (Ю. М. Демидов, А. В. Макаров, В. О. Руфанова та ін.). Водночас у криміналістичних дослідженнях дані про осіб, котрі вчиняють злочини зазначеного різновиду, практично не наводились, що знижує якість і практичну значущість відповідних рекомендацій.

Дослідження досить широкої групи суб'єктів можливе за умови їх класифікації на підставі найбільш характерних особливостей, що притаманні особі «бюджетного» злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочинів, що є метою даної статті.

© Степанюк Р. Л., 2011